

Erfarenheter och mod att närma sig frihet

Av Stephanie Berg

”Varje nytt steg innebär risken att misslyckas och det är skälen till att människor är så rädda för frihet” (Fromm, 1976, s. 110).

Hur kommer det sig att vissa individer bara anpassar sig till det omgivande samhällets normer och förväntningar, medan andra kan frigöra sig från dessa, välja och tänka själva och utvecklas till självständiga individer?

Claire Keegans novell ”Små ting som dessa” (2010) och Eric Fromms bok ”Flykten från friheten” (1945) utforskar olika teman som rör samhällets normer och förväntningar på individen. Båda verken problematiserar frihetens konsekvenser och hur vi människor förhåller oss till moral, värderingar, ansvar och val.

Jag börjar med att beskriva handlingen i ”Små ting som dessa”, därefter återger jag berättelsen om huvudpersonen Bill Furlongs uppväxt och slutligen analyserar jag vad som påverkar Bills handlingar och val.

Handlingen i novellen ”Små ting som dessa”

Claire Keegans novell utspelar sig i en fiktiv irländsk småstad under julen 1985. Staden namnges inte, men miljön är tydligt inspirerad av små irländska samhällen, präglade av katolska traditioner, ekonomisk kamp och en stark närhet mellan kyrkan och det vardagliga livet. Vi får följa pappa Bill Furlong som är gift med Eileen och tillsammans har de fem döttrar.

Bill är föreståndare för kol- och vedgården som säljer kol, torv, antracit, stybb och ved till stadens invånare och till klostret och Magdalenatvättstugorna.

Klostret och Magdalenatvättstugorna är nära sammanflätade. Klostret är den plats där nunnorna lever och verkar, medan Magdalenatvättstugorna drivs av nunnorna på klostrets område. Dessa tvättstugor var arbetshem där unga kvinnor tvingades arbeta. De var ofta ogifta mödrar, föräldralösa eller övergivna flickor, kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar eller kvinnor som ansågs "fallna" därför att de hade haft sexuella relationer utanför äktenskapet, oavsett om det skedde av egen kraft eller genom övergrepp. De tvingades arbeta utan lön under slavliknande förhållande, ofta med minimal kontakt med omvärlden vilket innebar att några tillbringade hela sina liv där. Magdalenatvättstugorna drevs som institutioner av katolska ordnar från 1700-talet fram till dess de upphörde år 1996. Cirka 30.000 kvinnor passerade genom dessa institutioner under 1900-talet.

Den 22 december kör Bill ett lass kol upp till klostret och han öppnar dörren till kolskjulet. Då ser han en flicka som ligger och sover på golvet. "När han lyckades få med henne ut, och såg på varelsen framför sig – en flicka som knappt kunde stå på benen, med slarvigt tillklippt hår – önskade sig hans vanliga jag att han aldrig hade satt sin fot på det här stället. Det kommer gå bra, sa han. Du kan hålla i min arm" (Keegan, 2010, s. 110).

I denna situation ställs Bill inför ett avgörande val. Ska han ignorera situationen för att skydda sin egen bekvämlighet och därigenom acceptera klostrets förtryck och övergrepp eller ska han handla utifrån sina egna känslor, tankar, värderingar och erfarenheter. Det är denna fråga som jag kommer problematisera i följande berättelse.

Bills uppväxt

Bill växte upp under enkla förhållanden. Hans mamma blev gravid vid 16 års ålder och när hennes familj fick reda på att hon väntade barn ville de inte ha med henne att göra. Hon arbetade då som hembiträde åt Mrs Wilson, som var protestantisk änka och bodde på en lantgodset en bit utanför staden. Mrs Wilson bestämde sig för att låta henne behålla tjänsten. Pappan var okänd för Bill.

Bill tillbringade spädbarnstiden mest i en tvättkorg i Mrs Wilsons kök. När han blev äldre tog Mrs Wilson (som saknade egna barn) honom under sina vingar och lärde honom bland annat att läsa. Mrs Wilson hade ett eget litet bibliotek, levde måttfullt, brydde sig inte om andras åsikter utan skötte sig själv och levde på pensionen hon fått efter sin man som dödats i kriget.

Mrs Wilson visade stor omsorg och kärlek för Bill och hans mor, trots deras sociala utsatthet. Hon lät dem bo kvar på godset och säkerställde att Bill hade en trygg uppväxt. Hon behandlade honom inte som ett problem utan som en del av hushållet, vilket gav honom en känsla av värdighet och stabilitet. Mrs Wilson såg också till att han fick utbildning och möjligheter att utvecklas, vilket var ovanligt för någon i hans position vid den tiden.

Efter teknisk yrkesskola började han arbeta på kolgården. Han var en person man kunde lita på med ”goda protestantiska vanor; han var morgonpigga av sig och inte begiven på att dricka” (Keegan, 2010, s. 75). Efter en tid avancerar han till föreståndare för kolgården då han också hade sinne för affärer.

Nu bor han i stan med sin fru Eileen som han mött då de arbetade på samma kontor. Han blev förälskad i hennes blanksvarta hår, mörkgrå ögon och hennes praktiska och snabba intellekt.

”Små ting som dessa”: Bill Furlong mitt i livet

Berättelsen utspelar sig några dagar innan jul och på julafton. Förutom Jesus födelse, symboliserar denna tid samhörighet, medmänsklighet, generositet och omtanke.

Det är knapra tider i det lilla samhället. Många hemfaller till drickande och barn går och plockar kvistar för att kunna få värme hemma. En dag plockar Bill upp en liten kille som plockar kvistar, skjutsar hem honom och ger honom några slantar ur fickan. När han berättar händelsen för sin fru svarar hon. ”Du vet väl att en del som har det knapert har sig själva att skylla?” (Keegan, 2010, s. 78). Bill är dock påverkad av händelsen. ”Ibland om kvällarna låg Bill där hos Eileen och gick igenom små ting som dessa i huvudet” (Keegan, 2010, s. 78). För mig beskriver bokens titel just alla dessa små tankar och handlingar som vi människor väljer att handla på eller inte handla på. Dessa små ting som blir till veckor, som blir till år och som skapar vem man blir.

Redan på 1500-talet låter William Shakespeare Polonius ge goda råd till sin son Laertes som ska resa till Frankrike, råd som speglar hur en människa blir autentisk både för sig själv och inför andra (Hamlet. Akt 1, scen 3). ”This above all: to thine own self be true, And it must follow, as the night the day, Thou canst not then be false to any man.” Svensk översättning:

Var trogen mot dig själv, och därav följer det som natt och dag, att du mot ingen man kan bli falsk. (Shakespeare, 1969, s 39).

Hos familjen Furlong arbetar Eileen med alla göromål inför julen såsom att baka, se till att döttrarna skriver önskelista till tomten, städa och stryka. Bill tänker att det alltid är saker att göra och hur skulle livet vara om de i stället fick tid att fundera igenom saker och ting?

Bill är en tänkande man som funderar över många existentiella frågor; vad meningen med livet är, vad livet ska vara bra för, var hans pappa finns någonstans och om det skulle vara annorlunda om han bodde på en annan plats. Han kan också tillåta sig själv att tänka på det förflutna trots att det kan väcka starka känslor och han växlar i sitt tänkande mellan sin livshistoria, dåtid och framtid, detta till skillnad från sin fru som mestadels tänker på hur dagen ska organiseras och hur framtida problem ska lösas.

Nu börjar Bill närma sig fyrtio år och han funderar på om livet ska vara på detta sätt, att gå upp tidigt, arbeta hela dagen för att komma hem, ta bort dammet, äta och därefter gå till sängs. Han ställer sig frågan om något kommer att utvecklas och förändras eller om det endast kommer fortsätta i samma mönster framöver.

Klostret och Magdalenatvätteriet

Klostret som ligger en bit utanför staden har ett välrenommerat tvätteri och yrkesskola som för en anonym tillvaro. De ryktas om att yrkesflickorna inte alls studerar utan får arbeta hårt hela dagarna i tvätteriet och lever i undermåliga förhållanden. ”Stadens sjuksköterska hade berättat att hon blivit ditkallad för att behandla en femtonåring som fått åderbräck av att stå för länge vid tvättkaren” (Keegan, 2010, s. 96).

En kväll åker Bill upp till klostret med en leverans långt före avtalad tid. Då han inte ser någon på framsidan går han vidare till ett kapell som är upplyst. Där ser han ett antal unga kvinnor och flickor som ligger på alla fyra och bonar golvet med lavendelbonvax och trasor för glatta livet. Ingen av flickorna har skor utan de är klädda i någon ryslig grå uniform. Många av dem ser vanvårdade ut.

Bill frågar efter syster Carmel för att få betalt för sin leverans. Innan någon nunna uppenbarar sig kommer en flicka med slarvigt klippt hår fram och frågar honom om han kan hjälpa henne att komma utanför dessa låsta grindar eller bara sätta av henne nere vid floden. Bill svarar att det är inte jag som bestämmer här och jag kan då inte ta dig någonstans.

När leveransen är avlastad och Bill på väg hem har han så många tankar i sitt huvud efter bilden av dessa vanvårdade hårt arbetande flickor, att han till och med kör fel väg och är tvungen att vända för att komma tillbaka på den rätta vägen.

På kvällen berättar Bill om situationen som han sett i klostret för sin fru Eileen som reagerar kraftfullt med ett långt anförande om att det där angår inte oss och att det finns inget vi kan göra åt förhållandena i klostret och nunnorna betalar alltid sina räkningar från kolgården i tid till skillnad från vissa andra. Efter denna diskussion med sin fru tänker Bill att om inte Mrs Wilson hade tagit hand om hans mamma och honom själv skulle han antagligen ha hamnat på någon institution som Magdalenatvättstugorna med samma diktatoriska system av kontroll och förtryck.

Processen som leder fram till att Bill väljer frihet och inte förlorar sitt eget jag.

Bill ställer många frågor till sig själv om hur hans liv har gestaltat sig. Han känner en stor meningsfullhet med att ha skapat en familj och samtidigt en frustration över att dagarna blir mer och mer lika och att tiden går allt snabbare. Bill känner också tacksamhet för hur han har blivit omhändertagen och behandlad med respekt och kärlek när han växte upp hos Mrs Wilson.

När han kör ut kol iakttar han stora förändringar på landsbygden. Han ser skeppsvarvet som lagts ner, konstgödsselfabriken som dragit ner på personalstyrkan och blomsterhandlaren med butik nära kolgården som har slagit igen.

När Bill tänker på de unga flickorna i klostret och hur de blir behandlade, känner han att det inte är ett värdigt sätt att behandla dem på. Dessa flickor befinner sig under ett auktoritetsstyre och det finns inte utrymme för dem att utveckla egna känslor, tankar och handlingar. De förlorar därmed sin individualitet. Nunnornas behandling av dem bildar ett system som de inte kan ifrågasätta. De ses som "fallna" och får ingen omvårdnad utan utsätts snarare för ett förnekande av deras mänsklighet.

Den 22 december är första gången Bill finner flickan som heter Sarah Redmond i kolförrådet och han leder tillbaka henne till klostret. Bill iakttar då hur relationen mellan nunnan och Sarah är obalanserad. Nunnan är i totalt överläge och utnyttjar sin makt genom att lägga orden i munnen på Sarah som inte har något utrymme att kommunicera sina egna känslor, behov, begär och önskningar. I Sarahs situation saknas friheten att självständigt kunna agera utifrån hennes egen övertygelse. Hon får i stället underkasta sig klostrets auktoritet. Den här händelsen leder till många tankar och känslor hos Bill; tankar och känslor som han bär med sig under dagarna fram till julafton.

På julafton arbetar alla på kolgården halva dagen och sedan bjuds de anställda på lunch på en krog som drivs av Mrs Kehoe. När Bill betalar notan säger Mrs Kehoe ”Inte för det angår mig, men du förstår nog att du får vara försiktig med vad du säger om det däruppe? Håll dig väl med arga hunden så bits inte den snälla. Det vet du ju själv”. (Keegan, 2010, s. 134). Mrs Kehoe fortsätter ”Som jag sa så angår det inte mig, men du vet säkert att nunnorna har ett finger med överallt” (Keegan, 2010, s. 134). Bill tittar henne i ögonen och svarar att ”nunnorna bestämmer väl bara så mycket som vi låter dem göra”. Då fortsätter Mrs Kehoe med att påtala att den enda skolan som finns i samhället är St Margaret's och att klostret och skolan håller varandra om ryggen. Hon tillägger ”De flickor härifrån som tagit sig någonstans utan att ha gått på den skolan är lätt räknade” (Keegan, s. 135). Bills två äldsta döttrar går på högstadiet i St Margaret-skolan.

Efter lunchen gör Bill några ärenden. Han köper en julklapp till Eileen och klipper sig. Sedan börjar han gå mot klostret. Han frågar sig själv varför han inte går hem till sin trygga hamn utan varför han går mot klostret. Bilden är att vart fötterna bär oss representerar våra handlingar och val i livet.

När Bill går är frågorna som arbetar inom honom hur Sarah mår och om hon än en gång är instängd i det kalla kolförrådet. Bill tar här ansvar för det som arbetar i honom och han vill ta reda på hur flickan har det. Det blir meningsfullt för honom.

Väl framme vid kolförrådet ångrar han sig kort men frågorna kommer snabbt tillbaka och han öppnar skjutregeln och ropar hennes namn. Sarah är där. I denna stund tar Bill en stor risk att få familjen och samhället emot sig, om han räddar Sarah från klostret. Jag tänker här på Fromms beskrivning att våga handla utifrån sina egna värderingar och ta den risk som detta

medför. ”Varje nytt steg innebär risken att misslyckas och det är skälen till att människor är så rädda för frihet”. (Fromm, 1976, s. 110).

”Du får komma med mig hem nu Sarah” säger Bill och sätter på henne sin egen rock och de börjar gå hemåt förbi de välbeställda villorna där julen gör sig påmind med ljus och välklädda människor. Under vägen hem florerar flera frågor och känslor i tankarna hos honom. Han undrar hur det var möjligt att fortsätta sträva år efter år, årtionde efter årtionde, ett helt liv igenom, utan att någon enda gång ha modet att trotsa det som gällde. Hur var det möjligt att se sig själv i spegeln och ändå fortsätta kalla sig själv kristen. Kunde han som pappa till sina döttrar stå upp för att lämna flickan i kolförrådet? Vem skulle han då vara? Han kände sig nu befriad och upplevde en sådan lycka han hitintills aldrig upplevt. ”Så lätt och lång han kände sig där han gick med flickan vid sin sida, med en sorts nyutsprungna obekant glädje i bröstet. Var det möjligt att hans bästa sida nu lyste igenom och trängde upp till ytan? Han visste att någon del av honom, vad den nu kunde kallas - om det alls fanns något namn – nu släppte alla spärrar. (Keegan, 2010, s. 144).

Bill gör sig till den han vill vara. När han går uppför sin gata med Sarah vet han att det värsta ligger framför honom med alla bekymmer bakom nästa dörr men samtidigt skulle det vara ännu värre att leva med det ogjorda resten av hans liv.

Låt oss nu se om vi kan finna några likheter i berättelsen om Bill Furlong och Erich Fromms tankar om friheten att agera efter egna tankar och värderingar.

Fromm menar att verklig frihet handlar just om att kunna vara sig själv, ta ansvar över och skapa sitt eget liv. ”Vare sig vi är medvetna om det eller ej finns det intet som vi i samma grad blygs över som över att inte vara oss själva, och det finns intet som skänker oss större självaktning och lycka än att tänka, känna och säga sådant som uttrycker vårt eget jag”. (Fromm, 1945, s. 195).

Bill har i stort sett hela det lilla samhällets maktstruktur, tystnadskulturen kring klostrets behandling av kvinnor och barn och sin egen fru emot sig. Alla accepterar klostrets makt som auktoritet. Bill som är familjefar och axlar ett stort ansvar som föreståndare för kol- och vedgården kunde ha valt ett fortsatt tryggt liv med Eileen, döttrarna och arbetet. Genom att ta Sarah hem på julafton riskerar han obehagliga reaktioner från familjen och samhället. Men

han väljer att göra vad som är rätt för honom, ta ansvar för sitt eget liv och aktivt forma sin tillvaro i stället för att passivt anpassa sig till yttre krav eller söka trygghet genom auktoritetstro och konformitet.

Bill flyr inte från sin frihet. Han tar ansvar för sina känslor, tankar, val och handlingar även när det är svåra och riskfyllda. Han vägrar att ingå i tystnadskulturen som omger klostret. Genom att göra det undviker han att falla in i den ”automatiska likformigheten” som Fromm kortfattat beskriver på följande sätt. ”Individen upphör att vara sig själv. Han antar helt och hållet den personlighet som erbjudes honom av omgivningens beteendemönster och blir precis sådan som alla andra och som de väntar att han skall vara” (Fromm, 1945, s. 137).

Erich Fromm beskriver den ”automatiska likformigheten” med en metafor som en skyddande förklädnad som vissa djur har för att smälta in i omgivningen och inte synas.

Den omvårdnad, medkänsla och kärlek som Bill fått under sin uppväxt ger han vidare genom sitt mod att hjälpa Sarah. Fromm beskriver kärlek som en aktiv handling där man bryr sig om och respekterar andra människor.

Jag ställer mig frågan hur Bill lyckas följa sitt eget personligt tänkande trots att de flesta människor i staden inte vågar gå emot nunnornas makt.

När Bill var tolv år dog hastigt hans mamma, troligen i hjärnblödning. Hon hade segnat ner på marken när hon var på väg med en skottkärra fylld med vildäpplen för att göra sylt. Trots denna förlust och att fadern var okänd lyckades Bill med hjälp av Mrs Wilsons omvårdnad och kärlek under uppväxten utveckla en tro på en kärleksfull värld där det finns möjligheter som kan bära. Det har funnits en trygg omvårdande kontinuitet under Bills uppväxt.

Winnicott beskriver begreppet ”A good enough mother” på följande sätt. ”En mor (inte nödvändigtvis barnets egen) som är tillräcklig bra är den som aktivt anpassar sig till barnets behov, en anpassning som så småningom avtar allt efter barnets växande förmåga att förstå varför anpassningen brister och att stå ut med frustrationen” (Winnicott, 1995, s. 34).

Bill har enligt min mening utvecklat autenticitet, pålitlighet och trovärdighet. ”Endast det sanna självet kan vara kreativt och endast det sanna självet kan kännas verkligt” (Winnicott, 1993, s. 330). Det sanna självet är djupt personligt och uttrycker sig i de beslut man tar. Bill har erövat sin egen autenticitet. Att vara fri är att vara ansvarig. Bill är ansvarig för sina

känslor, tankar och vad detta gör med honom. Allt som sker och arbetar inom honom och hur han därmed väjer att handla konstituerar vem han är.

Att vara fri är att ta ansvar för sina känslor, tankar och handlingar (Fromm, 1945).

Referenslista

Fromm, E. (1945). *Flykten från friheten*. Stockholm: Natur och Kultur.

Fromm, E. (1976). *Att ha eller att vara*. Stockholm: Natur och Kultur.

Keegan, C. (2021). *Det tredje ljuset / Små ting som dessa*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Shakespeare, W (1969). *Hamlet*. Lund. Bröderna Ekstrands Tryckeri AB

Winnicott, D (1995). *Lek och vecklighet*. Stockholm: Natur och Kultur

Winnicott, D (1993). *Den Skapande impulsen*. Stockholm: Natur och Kultur

Den 14 november 2025 hade filmen ”Small things like these”, som bygger på Claire Keegans novell, biopremiär i Sverige. Den fångar fint huvudpersonerna Bill och Eileens känslomässiga relation och det kalla regniga vädret i det lilla samhället kontrollerat av nunnorna. Filmen beskriver också Bills levnadshistoria och hur den gör sig påmind i nuet. Här gestaltas Bills tankar och känslor genom hans kroppsspråk, ansiktsuttryck och dialog. I berättelsen kommer man närmare Bills tankar genom att de beskrivs på ett mångfacetterat sätt med ord.

Keegan berättar i en intervju att den katolska kyrkan var i koalition med den irländska regeringen, eller man kan säga att den kontrollerade den irländska regeringen vid den tiden, och ända fram till mitten av 80-talet. Hon ville med sin novell undersöka orsakerna till varför folk var rädda för prästerna och nunnorna och varför man inte reagerade på att så många barn och flickor lämnades i Magdalenatvätterierna av sitt eget folk. Keegan säger i samma intervju att det är underbart att ha så många unga läsare som är intresserade av en tid före deras, av hur ~~var för~~ kvinnor och flickor då hade det och som kanske kan föreställa sig att själva vara i den

situationen. "Det känns civiliserande, nödvändigt och ett privilegium." Boken "Små saker som dessa" finns nu med på skolans kursplan i Irland.

Claire Keegans *Små ting som dessa* är en del av samma bokutgåva som *Det tredje ljuset*.

Novellen *Det tredje ljuset* handlar om en liten flicka som skickas till fosterföräldrar av sina föräldrar under en sommar när hennes mamma ska föda barn. Flickan kommer från en ganska miserabel familj där fadern super och spelar och modern kärlekslöst uppfostrar en växande barnaskara. I fosterföräldrarnas hus får hon för första gången uppleva vad trygghet och kärlek är. Plötsligt utan förvarning kommer dagen då hon måste återvända till sin familj.

